

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОСВІДУ РОДИН УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті на основі узагальнення досвіду виховання в сім'ях української еліти кінця XIX – початку XX ст. показана модель формування елітарної особи

Аннотация. В статье на основе обобщения опыта воспитания в семьях украинской элиты конца XIX – начала XX ст. показана модель формирования элитарной личности.

Annotation. In this article is shown the model of the formation of elite personality by the principles of generalization of upbringing experience in the Ukrainian elite families during the end of the XIX – beginning XX centuries.

В умовах становлення демократичного, громадянського суспільства в Україні обґрунтування і впровадження нової парадигми виховання є цінним і корисним. Тому на сьогодні важливою є потреба вивчення позитивного родинновиховного досвіду української еліти, зокрема кінця XIX – початку XX століття, що сприятиме подоланню основних суперечностей сучасного родинного виховання, збагатить вітчизняну педагогічну теорію національного виховання та формування національної еліти.

Аналіз наукової літератури, художніх творів, архівних документів елітарних родин Старицьких-Лисенків, Коцюбинських, Грушевських, Крушельницьких підтверджує пріоритетність сім'ї у процесі національного виховання особистості. Педагогічна цінність родинного виховання в цих сім'ях зумовлена особливостями безперервного впливу на дітей, що забезпечує високу ефективність та довготривалість досягнутих виховних результатів.

Так, основними особливостями сімейного виховання в елітарній родині Старицьких-Лисенків були атмосфера сімейної поваги і довіри; високий рівень освіченості, загальної та педагогічної культури родини; соціальні орієнтації родини; коло сімейних інтересів, традицій (театр, родинні концерти, домашні вистави, читання цікавої книжки, дискусія за прочитаною книгою, шевченківські вечори, запрошення до родинного вогнища народних співців, слухання батьківських оповідей, дотримання святкової обрядовості); суспільна спрямованість батьків.

Арсенал родинної педагогіки сім'ї Коцюбинських включав: турботу про якісну освіту дітей; виявлення і розвиток здібностей, творчих нахилів, обдаровань дітей, заохочення до творчості, розвиток естетичного смаку; активізацію пізнавальної діяльності дітей шляхом екскурсій, спостережень за певними явищами, процесами, збирання гербаріїв, колекціонування; розвиток емоційно-естетичної сфери особистості дитини, що включав естетику повсякденного життя, дотримання норм етикету, шляхетність у стосунках з батьками; виховання почуття громадянського обов'язку перед Батьківщиною, українським народом, де велику роль відігравав власний приклад батьків, домашні зібрання „понеділки” за участі відомих культурно-просвітницьких діячів.

Домінантами виховання родин Крушельницьких та Грушевських були мовні, міжпоколінні, естетичні, трудові, моральні, громадські традиції, що забезпечували прагнення до творчості, працелюбності, усвідомлення своєї приналежності до українського народу задля розквіту держави. Складовими частинами національного виховання були: розумове виховання, яке включало європейську освіту, знання

іноземних мов, інтелектуальну культуру, розвиток мислення дітей; патріотичне виховання, у якому велика увага приділялася громадянському обов'язку та національному патріотизму; моральне виховання, де зверталася увага на розвиток загальнолюдських цінностей, вироблення характеру, гуманістичне виховання; трудове виховання, основними пріоритетами якого було виховання свідомого, активного ставлення до праці та формування мотивів до діяльності.

Аналіз особливостей виховання, узагальнення родинновиховного досвіду кінця XIX – початку XX століття дозволив вибудувати модель формування елітарної особистості, яка дає змогу глибше зрозуміти сутнісну характеристику виховання еліти кінця XIX – початку XX.

Стрижневим змістовим компонентом моделі є мета і завдання національного виховання: забезпечити розвиток якостей елітарної особистості, національної свідомості, загальнолюдської моралі, сформувати соціально зрілу, працелюбну, творчу особистість, здатну до свідомого життєвого вибору і збагачення духовного, культурного потенціалу свого народу.

Дослідивши зміст та структуру виховання в родинах української еліти кінця XIX – початку XX століття, ми виділили головні напрями національного виховання:

психологічний – відповідальність, пасіонарність, розуміння своєї місії перед народом;

етичний – особистісна культура, шляхетні риси характеру, мовленнєвий етикет, приклад для наслідування, моральність;

світоглядний – освіченість, прагнення до поглиблення знань, просвітницька діяльність;

етнокультурний – національна свідомість, патріотизм, духовність, знання та збереження народної культури та традицій.

Проведене дослідження дало змогу виявити умови виховання, що сприяли формуванню національної еліти: сприятлива родинна атмосфера; високий педагогічний потенціал батьків; особистий приклад і авторитет батьків; естетика повсякденного сімейного життя; емоційний духовно-психологічний клімат сім'ї; громадська діяльність; творча спадщина батьків.

Основними формами виховання були: родинні концерти, домашні вистави, колективні читання, Шевченківські вечори, літературна діяльність, домашні зібрання, культурно-просвітницька організації; методи виховання: методи формування національної свідомості: розповідь, бесіда, лекції, приклад; методи стимулювання національної діяльності: заохочення, схвалення, змагання; методи організації національної діяльності: доручення, привчання, вимоги, створення виховних ситуацій. Також, в родинно – виховному досвіді використовувалися такі засоби виховання: традиції, звичаї, обряди, народна творчість, слово, мова, твори мистецтва, книги, театр.

Нами визначено принципи виховання: народність – виховання на культурних надбаннях, кращих традиціях та ідеалах українського народу, на державно-патріотичних ідеях, формування справжніх патріотів України; природовідповідність – виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців; гуманність – виховання у дітей щирості, людяності, доброзичливості, милосердності; демократизм – виховання на довірі, повазі, розумінні між вихователями і вихованцями; безперервність – цілісність і наступність виховання, що триває впродовж усього життя людини.

Нами визначено принципи виховання: народність – виховання на культурних надбаннях, кращих традиціях та ідеалах українського народу, на державно-патріотичних ідеях, формування справжніх патріотів України; природовідповідність – виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців; гуманність – виховання у дітей щирості, людяності, доброзичливості, милосердності; демократизм – виховання на довірі, повазі, розумінні між вихователями і вихованцями; безперервність – цілісність і наступність виховання, що триває впродовж усього життя людини.

Враховуючи суть процесу виховання в родинях української еліти кінця XIX – початку XX століття, нами були визначені основні поведінкові аспекти формування

елітарної особистості: морально-емоційний, діяльнісно-вольовий, мовленнєво – культурний.

Морально-емоційний поведінковий аспект включав виховання вищих особистісних моральних якостей та національно-патріотичних почуттів.

Морально довершена особистість розумілась батьками як носій ідеалів істини, добра і краси. Формування стійких моральних якостей особистості включало виховання любові, поваги до батьків і старших, вірності ідеям, принципам народної моралі та духовності, шляхетного ставлення до жінки, уміння захищати слабших, турбуватися про молодших тощо.

Виховання морального аспекту поведінки передбачало: створення умов для розвитку здібностей дитини; поважливе ставлення до дитини; надання дитині можливості для особистих суджень, міркувань і права вільного вибору дій; включення дитини в різноманітні відносини з людьми різного віку, становища, стану здоров'я і т. ін.

В моральному вихованні батьки вбачали велику силу художньої творчості. Відвідування театру, родинні концерти, домашні вистави, колективні читання, літературні вечори були формами художнього і морального виховання елітарної особистості. При цьому враховувалася вікова періодизація: для молодших влаштовувалися ранки, ігри, тематичні святкування („Ялинка”, „Благовіщення”) та інші розваги; старшим надавалася можливість брати участь у бесідах, диспутах, домашніх зібраннях, засіданнях культурно-просвітницьких організацій.

Великого значення для високо морального виховання дітей мало те, що вихованці бачили в поведінці батьків повну відсутність лицемірства і фальші, а спосіб життя вихователів наставляв їх на шлях порядності і чесності. Стосунки між членами родини були простими і сердечними, будувалися на довірі, правдивості, щирості – це викликало у дітей велику любов і повагу до старших.

Як показало дослідження, успіх у вихованні морального аспекту поведінки забезпечувався перш за все любов'ю і повагою вихователя до вихованця. Але любов'ю, яка проявлялася не в пестоцях і ласощах, а у всебічній повазі до дитини, до її людських прав і цілковитій довірі до неї.

До складу національно-патріотичних почуттів входить виховання почуття гордості бути громадянином своєї держави, поваги до історії, культури українського народу, любові до рідної природи, мови.

Особливу увагу у вихованні емоційного поведінкового аспекту батьки звертали на те, що національно-патріотичні почуття не повинні бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання, а спрямовуватися на піднесення України до рівня високо розвинутих світових держав, що вимагає активної творчості елітарної особистості. Емоційне начало національно-патріотичного аспекту виявлялося у мужності, рішучості, готовності представників еліти відстоювати незалежність своєї держави.

Діяльнісно-вольовий поведінковий аспект передбачав виховання таких рис громадянськості, як ініціативність та подвижництво.

Створюючи літературні, театральні гуртки, культурно-просвітні і політичні організації, влаштовуючи домашні зібрання, батьки власним прикладом виховували у дітей ініціативність, формуючи таким чином патріотизм, національну свідомість. Батьки власним прикладом стимулювали вихованців на ті діяння, які приносять благо, добро Батьківщині, спонукали відстоювати своє право бути частиною державного соціуму, відстоювати не власні інтереси, а інтереси співгромадян, держави.

Для української еліти кінця XIX – початку XX століття властиве було подвижництво – стійка витримка при постійно діючих національних соціальних стресах: заборона української мови, тиск з боку іншої держави, погіршення умов життя та інше. Незважаючи на вкрай несприятливі обставини, національна еліта залишилася вірною ідеям державотворення, виявляючи здатність витримувати національне гноблення.

Батьки ніколи не заперечували шляхетні поривання дітей, хоч іноді і ризиковані, небезпечні для власного життя, а навпаки оцінюючи характер ситуації, спонукали обирати адекватну тактику реагування на неї: створювати культурно-просвітні організації, працювати задля відродження національної ідеї, культури, державності. Мета подвижницького виховання полягала в тому, щоб навіть у найважчих умовах реалізувати свої потенційні сили і тим самим допомогти Вітчизні. Для стимулювання діяльнісно-вольового поведінкового аспекту дітей батьки привчали їх до оцінки життєвих ситуацій і явищ, самостійного вибору правильного рішення (формулювання мети і завдань (власних і колективних)), визначення способів їх досягнення, самооцінки наслідків з громадянських позицій.

Важливим компонентом моделі виховання елітарної особистості ми вважаємо мовленнєво-культурний аспект, який з усіх проявів культури людини найбільш помітний для оточуючих. Інтелект, почуття, характер, цілі та інтереси людини віддзеркалюються в тому, що і як вона говорить. У мовленні проявляється елітарність особистості, адже погано говорити вважається такою ж непристойністю, як не вміти читати і писати.

Наше дослідження показало, що українська еліта кінця XIX – початку XX століття була носієм культури певного мовленнєвого середовища і сформувала український риторичний ідеал. Лінгвіцид української мови, постійні заборони і утиски усіх культурних форм суспільного життя спонукали українську еліту до опору, гартували волю, змушували до винахідливості у художній мовотворчості. В умовах заборон український риторичний ідеал стає пристрасним, вольовим, образним, багатожанровим. Його формують історичні праці і політичні промови М. Грушевського, мовні дискусії М. Коцюбинського, І. Огієнка, О. Пчілки, Б. Грінченка, поетична мова Л. Українки, творчий доробок Т. Рильського та інших представників української еліти.

Риторичний ідеал представників української еліти включав: по-перше, сповідування оратором гармонійної триєдності – ідея, задум, істинність; моральну спрямованість на добро, естетичність, благо, справедливість, гуманність; красу, як гармонію змісту і форми, доцільність і мовну довершеність; по-друге, чесність, справедливість, добродійність, відкритість оратора до людей; по-третє, високу освіченість оратора; ґрунтовні знання з багатьох наук; по-четверте, вільне володіння українською літературною мовою; по-п'яте, виразне індивідуальне мовомислення.

Структурними компонентами виховання риторичного ідеалу в родинах української еліти кінця XIX – початку XX століття були: риторична етика батьків, що включала любов до дітей, відповідальність за слово, справедливість, чесність, скромність, доброту, взаємодопомогу, емоційну витримку; культура мислення і мовлення, яка включала самостійність, логічність, ясність, самокритичність, гнучкість, швидкість мислення; правильність, точність, доступність, виразність, експресивність, техніку мовлення; культура спілкування, метою якої було виховання поваги до співрозмовника, тактовності, ввічливості, навчання управління поведінкою; особиста культура, яка передбачала розвиток артистизму (управління жестами, мімікою, позою, ходом), дотримання зовнішнього вигляду (культура у підборі одягу, зачіски тощо).

Досліджений і узагальнений нами досвід національного виховання в елітарних родинах кінця XIX – початку XX століття сприятиме подоланню основних

суперечностей родинного виховання сьогодення та формуванню справжньої української еліти.

Література

1. Волков А. А. Курс русской риторики. – М.: Изд-во храма Св. муч. Татианы, 2001. – 408 с.
2. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля: – К.: МАУП, 2003. – 296 с.
3. Постовий В.Г. Трансформація та інтеграція родинних традицій виховання дітей // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 116 – 124.
4. Родинна педагогіка: Навч.-метод. посібник А.А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексеєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
5. Руденко Ю. Д. Національне виховання: відродження, перспективи // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 132 – 139.
6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник для студ.педпгогіч.навч.закладів, державних універс. – К.: ІСДО, 1996. – 288с.

УДК 373.29

О.В. Чепка

НАСТУПНІСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглядається проблема наступності в організації навчальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого віку. Охарактеризовано структуру наступності навчальної діяльності, яка включає готовність старших дошкільників до навчальної діяльності та адаптацію першокласників до шкільних умов навчання. Сформульовані висновки.

Аннотация. В статье рассматривается проблема последовательности в организации учебной деятельности детей старшего дошкольного и младшего возраста. Охарактеризована структура следующей учебной деятельности, которая включает готовность старших дошкольников к учебной деятельности и адаптацию первоклассников в школьные условия учебы. Сформулированы выводы.

Annotation. The article deals with the problem of succession in organization of educational activity of senior children of preschool age and primary school children. The structure of the succession of this research is characterized and consists of readiness of senior preschool school children to educational activity and adaptation of first-formers to school conditions of education. The conclusions are formed.

Проблема наступності характеризується об'єктивним і всезагальним характером, маючи своє відображення у суспільстві, природі та пізнанні. У кожній окремій сфері вона носить конкретний зміст, який має свої особливості та значення.

На актуальності проблеми наступності в навчально-виховному процесі наголошується у державному документі – Національній доктрині розвитку освіти, яка покликана визначити шляхи розвитку освіти в Україні на першу чверть ХХІ століття. Згідно з документом, держава повинна забезпечувати наступність і безперервність освіти. Для всіх громадян України незалежно від національності, статі, соціального походження та майнового стану, віросповідання, місця проживання та стану здоров'я забезпечується рівний доступ до якісної освіти.